

LUCIAN PERȚA

Focul viu în Țara Maramureșului (I)

1.- Istoricul cercetărilor

George Vâlsan, în lucrarea "*O știință nouă: Etnografia*" (Cluj, 1927, p. 20 sq.) afirma: "A existat până în trecutul recent un obicei păstoresc care a fost pe cât de frumos și ales, pe atât de vechiu - atât de vechiu încât desigur trece de vremea nașterii neamului nostru și își are originile în adâncimea timpurilor preistorice. Era obiceiul ca la urcarea în stâne primăvara, primul foc să se facă nu cu chibriturile și nici chiar cu amnarul - care probabil e o unealtă preistorică - ci prin frecarea a două lemne atât de mult și cu atât meșteșug până ce aceste lemne se aprind. Obiceiul există la popoarele cele mai primitive și s-a mai păstrat la noi azi în munții Bucovinei unde a fost descris în ultimii ani de părintele Morariu (înainte pomenit de Weslowski: *Das rumanische Bauernhaus in der Bukovina*, Wien, 1912). Dar ce nu s-a mai păstrat și aceea ce face interesul special al acestui antic obicei e faptul că acest **foc viu** nu putea fi aprins decât de un tânăr **fecior** care nici în vis nu a fost atras de gânduri și de poftă trupești. Acest fecior-vestală, singur putea aprinde focul viu, pur ca și sufletul lui, și el singur trebuie să păzească să nu se stingă cumva până la coborârea stânei spre câmpie. De la acest foc viu, pur ca și nestins, se aprindeau toate focurile stânei. Ei bine, tocmai partea cea frumoasă a obiceiului s-a pierdut, iar focul viu rezultat prin frecarea lemnelor a rămas abia într-un singur colțișor de țară, probabil pentru scurt timp. Nu e o adevărată nenorocire că nu s-a putut observa și înregistra în vremuri când era în floare și când poate ne-ar fi dat amănunte de care se leagă cele mai curate și mai trainice tradiții ale neamului nostru".

În 1927, când "avertismentul" lui G. Vâlsan vedea lumina tiparului, despre acest obicei "pe cât de frumos și ales, pe atât de vechi", existau, totuși,

I fricos
Ca un iepure.

Să mi o trimită mie
Că pe latu dinapoi
Țânțele io pune-i-oi
Și pe latu dinainte
I-oi pune cârmojile
Cum poartă țișgâncile.

Colecția AUGUSTIN MICU, Cicârlău.
De la Vilma Muntean, 79 ani, 1983.

Cântece de leagăn

Colecția
MARIANA ȘTEȚIU

2528

Haia, haia, puiu mami,
Că mă duc a săcera
Și pită de grâu ț-oi fa',
Că mama mere la moară
Și ț-a face scovergioară;
Haia, haia, tu Ilea',
Că mă duc a săcera
Ș-apoi haia, puișoară,
Până-i crește mărișoară
Și atâta ț-oi hori
Până ce te-oi adurni.

De la Vasile Rednic, 49 ani, Sârbi, 1992

2529

Haia, haia, puiu mami,
Nu te-am făcut cu țiganii,
Te-am făcut cu bocotanii.
Haia, haia și te culcă
Până mâni ce-a si zîucă:
Dacă zîucă s-a fa'
Iară te mai poți scula
Că tu dacă îi durni
Mâni mai mărișor îi si.

De la Vasile Rednic, 35 ani, Sârbi, 1992

2530

Haia, liu-liu, puișor,
Să crești mare, mărișor,
Să sii mami de-ajutor,
Mami de-ajutor în casă,
Tatii de-ajutor la coasă.

De la Ileana Rednic, 50 ani, Sârbi, 1992

2531

Nani, nani, puișor,
Tu ești a mami fecior
Că mama te-a legăna
Și pe brațe te-a purta
Și te-a crește mărișor
Să sii băiat frumusețel
Și mami de ajutor.

De la Maria Sima, 65 ani, Sârbi, 1992

2532

Haia, haia, puișor,
Eu te leagăn și tu dormi,
Haia, puiu, ochi de mure,
Că mama mere-n pădure
Să aducă gătejoare
Și ț-a coace scovergioare
Și-i păpa și-i crește mare.
De la Maria Sima, 65 ani, Sârbi, 1992

2533

Păsărică galbână,
Haida și mă leagănă
Și mă leagănă frumos
Să nu ptic din leagăn jos.
De-oi ptica, te-oi blăstăma
Ș-a ta frunză s-a usca
Și nu-i mai puté cânta.
De la Vasile Șandor, 60 ani, Sârbi, 1992

Colecția PAMFIL BILȚIU

2534

Haia, haia puișor,
Până-i crește mărișor,
Haia, haia și te culcă,
Până mâni ce-a fi zuucă,
Că n-am pruncuț de doicit,
Să margă unde-o zinit,
Că n-am prunc de legănat,
Meret' pe drum necălcăt,
Să n-ajunjeț' de-nturnat.
Haia, haia puișor,
Până-i crește mărișor,
La tătuca de-ajutor.
De la Maria Covaci, 58 ani, Oncești, 1998

2535

Haia, haia, puișoară,
Până-i crește mărișoară.
Și-apoi, dacă mare-i crește,
La tine-om traje nedejde.
Când oi fi babă bătrână,
La tine-oi ave-ndămână.
De la Parasca Chindriș, 78 ani, Ieud, 1981

2536

Haia, haia, pui de pește,
Să te poată mama crește,
Să te puie-n pene bune,
Să te poț' ține pe lume.
Să n-am prunc de legănat,
Trece-mi-aș dealu în Banat
N-aș mai gândi la-nturnat,
Să n-am prunc de ciupăit
N-aș mai gândi de zinit.
De la Ana Trifoi, 66 ani, Botiza, 1984

relativ suficiente informații din diferite zone ale țării, mulțumită lui Simion Florea Marian, Elena Niculiță-Voronca, Artur Gorovei și Dimitrie Dan, ba chiar mulțumită unor cercetători străini precum Roska Marton, F. Weslowski, Téglas Gabor.

O cronologizare a informațiilor despre focul viu, ca ulterior acestea să constituie o bază documentară și totodată bibliografică, o considerăm o acțiune obligatorie. O încercare de cronologizare a fost deja făcută (Vz. G. Vâlsan, *O știință nouă: Etnografia*, Cluj, 1927, p. 20 sq.), iar o bibliografie a ritualului a întocmit cu acribie Ion Mușlea în *Cercetări folclorice în Țara Oașului* (I. Mușlea, *Materiale pentru cunoașterea și răspândirea focului viu la români*, în *Cercetări etnografice și de folclor*, vol. I, Ed. Minerva, Buc., 1972, pp. 389-396; și *Cercetări folclorice în Țara Oașului*, extras din *Anuarul Arhivei de Folclor*, I, 1932, p. 31) și Gh. Pavelescu (*Mana în folclorul românesc. Contribuții pentru cunoașterea magicului*, Sibiu, 1944, p. 54). Amintita cronologizare e un răspuns la apelul lansat în 1936 de Tiberiu Morariu, în vederea răspândirii focului viu pentru întocmirea unei hărți. Considerăm necesar să revenim asupra unor informații de până atunci și, ulterior, să întregim și să "aducem la zi" cronologizarea. Ceea ce vom întreprinde va fi o trecere în revistă a informațiilor și lucrărilor despre **focul viu**, apărute în românește și vizând teritoriul românesc. Nu putem însă să nu specificăm faptul că toate aceste lucrări și informații se circumscriu monumentalei lucrări a lui J. G. Frazer - *Balder cel Frumos, Sărbătorile focului în Europa și doctrina sufletului exterior*, două volume, partea a șaptea a celei de a treia ediții a *Crengii de aur* (1913). Eminentul savant sintetiza în această lucrare, printre altele, toate informațiile despre focul viu existente în Europa, dar datorită faptului că informații folclorico-etnografice despre români nu prea a avut la dispoziție (exceptându-le pe cele din filieră maghiară sau germană vizând Transilvania), focul viu nu este atestat și la noi. Pe parcursul studiului vom face dese incursiuni în ediția română (prescurtată) a *Crengii de aur*, sperăm, cu neîndoielnic profit. Un alt foarte important studiu de referință este cel al lui Gaston Bachelard, *Psihanaliza focului*, studiu care oferă o nouă, surprinzătoare și derutantă viziune asupra focului.

Prima atestare a focului viu în românește, amintit ca o curiozitate de I. Mușlea, datează din anul 1837 și aparține lui Ion Gherasim Gorjan ("Amintim o curiozitate că în românește întâlnim întâia dată - după cât avem cunoștință - descrierea aprinderii focului viu, numit, de fapt, **foc mort**, în *Halimaua* tradusă acum 100 de ani de Ion Gherasim Gorjan (vol. IV, p. 115): <Făcum un foc mort, adică frecaiu două lemne uscate> - Cf. I. Mușlea, *Materiale pentru...*, op. cit., p. 390).

Până în 1883, când Simion Florea Marian îl înregistrează în Bucovina (Sim. Fl. Marian, *Ornitologie poporană română*, I, Cernăuți, 1885, p. 242), după cunoștința noastră, nu mai sunt informații. Urmează apoi cu atestări, în ordine: Simion Florea Marian (*Sărbătorile la români*, vol. III, București, 1901, pp. 226-230 și *Insectele în limba, credințele și obiceiurile românilor*, București, 1903, p. 143) în 1901 și 1903, Elena Niculiță-Voronca în Bucovina (*Datinile și credințele poporului român*, I, Cernăuți, 1903, p. 1202), Roska Marton în părțile Someșului (*A tuz*, extras din *Az Erdély Muzeum Egyesület 1911 évi voidahunyadi van dorgyulésének Eml'ekonyve*, Cluj, 1912, p. 10 sq.), E. Weslowski în Bucovina (*Das rumanische Bauernhaus in der Bukovina*, Wien, 1912), Téglas Gabor în Ciuc (*Pasttorszokasok Csikgyergyó hatarszeli Koszégeiben*, Budapesty, 1913). Până în 1923 mai avem o singură atestare din Bucovina, datorată lui Artur Gorovei (*Credinți și superstiții ale poporului român*, București, 1915, p. 361, inf. nr. 4189).

De la această dată folcloriștii nu se mai rezumă la simple atestări, încercându-se deja o explicare a obiceiului, ba chiar analogii cu folclorul popoarelor învecinate, ori cu mitologia. Primul în această ordine de idei este Dimitrie Dan. Studiul său asupra stâniei la românii din Bucovina (*Stâna la românii din Bucovina*, în *Junimea literară*, Cernăuți, an XII, [1922], pp. 97-106)

**Țucu-ți mărsu și vinitu:
Când te duci gândești că vii**

cuprinde, pe lângă interesante apropieri ale focului viu de focul de jertfă al zeiței Palas - "Romanii ardeau focuri ca jertfă zeiței Palas, care era protectoarea turmelor... Acest foc este un fel de jertfă adusă cu scopul ca oile să fie scutite de primejdii" - și o primă schiță a obținerii focului viu. În același an apare și un studiu comparat asupra focului viu, datorat lui Tache Papahagi (*Graiul și Folklorul Maramureșului*, Buc., 1925, p. XLVI, pp. 161-163 cu textele DXII, DXVI și DXXVI).

Folklorul francez, italian și românesc, printr-o ingenioasă și tot pe atât de documentată metodă de "coborâre la origini", este pus față în față cu obiceiurile și mitologia latină, reprezentate, de regulă, de Ovidiu prin *Fasti* și de Pliniu cu *Historia naturalis*. Focul viu devine pentru Tache Papahagi, neîndoielnic, o "lustratio per ignem". Fără a insista asupra demonstrației, remarcăm la Tache Papahagi strădania de a sintetiza informațiile (pe lângă informațiile străine, culege și compară informații de la românii megleniți și aromâni). În 1925 tot Tache Papahagi semnaleză focul viu în Munții Apuseni (*Cercetări în Munții Apuseni*, extras din *Grai și suflet*, Buc., 1925, p. 26) și Maramureș (*Graiul și Folklorul Maramureșului*, Buc., 1925, p. XLVI și pp. 161-163 cu textele DXII, DXVI și DXXVI). De data aceasta sunt simple atestări, dar, desigur, nu lipsite de interes documentar. Prin I. A. Candrea cu *Iarba fiarelor* se pare că problema originii romane a focului viu este definitiv elucidată. Subiectul îi stârnește un viu interes, dar promisiunea "mai multe amănunte vom da în studiul special despre focul viu" (I. A. Candrea, *Iarba fiarelor*, p. 107) de a-l trata în exclusivitate nu se realizează. Anul 1932 e și anul primelor cercetări folclorice temeinice în Țara Oașului. Ion Mușlea (*Cercetări folclorice în Țara Oașului*, extras din *Anuarul Arhivei de Folklor*, I, [1932]), înregistrând informații asupra focului viu, în cinci sate de aici (Aliceni, Cămârzana, Târșolț, Călinești și Racșa) remarca nu fără temei că "obiceiul pare mai bine păstrat decât în alte ținuturi românești" (p. 20). Dar contribuția sa de bază o vor constitui *Materialele pentru cunoașterea și răspândirea focului viu la români* (Între 1931 și 1945 I. Mușlea elaborează 14 chestionare. Chestionarul IV, *Obiceiuri de primăvară*, conține și următoarele întrebări: "Se cunoaște aprinderea unui foc prin frecarea a două lemne? Oricine îl poate aprinde? În ce zi? Cu ce scop? Ce se întâmplă dacă se stinge? Cum se numește el? Să se dea o descriere și mai amănunțită a obiceiurilor și credințelor în legătură cu aprinderea acestui foc").

Aici, mulțumită răspunsurilor la chestionarul IV, Ion Mușlea va înregistra și sistematiza 15 informații deosebit de prețioase asupra răspândirii, producerii și credințelor legate de focul viu, conchizând că "cele arătate de T. Morariu și materialele date de noi indică o frecvență destul de mare a acestui interesant obicei până în zilele noastre" (I. Mușlea, *Materiale pentru...*, op. cit., p. 396). În afară de "știrile" existente despre obicei în ținuturile Bucovinei, Maramureșului, Nordul Ardealului și Munții Apuseni, Ion Mușlea, cu materialele aflate în diferite publicații nerelevante până atunci, precum și cele ce se găseau în Arhiva de Folclor a Academiei Române, aduce mărturie despre existența focului viu și în Poiana Sibiului, la Cotorca (jud. Buzău) și Radovanu (jud. Ilfov), deci și în Muntenia.

Tiberiu Morariu este cel care materializează "promisiunea" lui I. A. Candrea și, alegând "din cortegiul frumoaselor obiceiuri când pleacă oile la munte" (Tiberiu Morariu, *Obiceiuri, credințe și superstiții legate de <focul viu>*, în *Freamătul școlii*, an III, nr. 1-2, Cluj, 1937, p. 15), tocmai problema focului viu, face, în anii 1935-1936, cercetări sistematice în Bucovina, Ardeal și Maramureș, cercetări înmănunchate în studiile *Obiceiuri, credințe și superstiții legate de focul viu*, 1937, și *Contribuții la aprinderea focului viu în Ardeal, Maramureș și Bucovina* (în *Anuarul revistei de folklor*, nr. IV, 1937, pp. 229-237). Prin cele 34 de informații culese, prin complexitatea și valoarea lor documentară, studiile lui Tiberiu Morariu rămân și astăzi o referință de bază.

Un alt merit deosebit al lui T. Morariu constă în faptul că elaborează și răspândește, prin revista *Freamătul școlii* (nr. 3, 1937) un chestionar în

2537

Haia, haia, pui de cuc,
Eu te leagăn și mă duc.
Haia, haia pui de pește,
Să te poată mama crește,
Să te puie-n pene bune,
Ca să ieși, mândră, la lume.
Haia, haia, cu mămuca,
Dă-i, culcă-te și-i durmi,
Până fată mare-i fi,
Hoi, mândră, mândra mării.

De la Ileana Pașcu, 65 ani,
Vișeu de Jos, 1998

2538

Haia, haia, mândrulucă,
Io te leagăn, tu te culcă.
Haia, haia, mândra mé,
Că mămuca te doicé,
Până mare te-a vidé.
Dacă mărișoară-i crește,
Si-i mării de nedejde.
Câte păsări îs pe luncă
Tăte cină și se culcă,
Așé și mândra mării,
S-a culca și ré n-a si.
Așé și mândruca me
S-a culca și n-a si re.

De la Ana Chindriș, 55 ani, Ieud, 1982

2539

Haia, haia, pușor,
Până-i crește mărișor,
Dacă-i crește mărișor
Mării-i si de agiutori.
Haia, haia, pruncă mică,
Dacă-i crește, -i si voinică.
Haia, haia și te buă,
Până mâni, ce s-a fa(ce) zuă.

De la Ioana Codre, 80 ani, Văleni, 1999

2540

Mândra mării, tu Anuță,
Tu-i fi bună, ti-i culca,

Io, bună, te-oi legăna.
 Și tu dacă ti-i scula,
 Io tare te-oi săruta,
 Și io tare te-oi ibdi,
 Că ești cocoana mării.

De la Todossia Stan, 88 ani, Săpânța, 1988

2541

Haia, haia, puiu mării,
 Eu te leagăn, tu-i durni.
 Haia, haia, pui de pește,
 Eu te leagăn și tu-i crește.
 Haia, haia puișor,
 Până-i crește mărișor.
 Haia, haia, pui de cuc,
 Eu te leagăn și mă duc.

De la Măricuță Rad, 54 ani,
 Săliștea de Sus, 1981

2542

Haia, haia, puișor,
 Până-i crește mărișor.
 De erai, mândră, fecior,
 Te leagănam mai cu dör.
 Da așe, dacă ești fată,
 Mai dormi și nelegănată.

De la Parasca Chindriș, 30 ani, Ieud, 1981

2543

Haia, haia, pui de cuc,
 Io te leagăn și mă duc.
 Haia, haia, pui de pește,
 Să te poată mama crește,
 Să te puie-n perne bune,
 Să te poț' ține în lume.
 Haia, haia, pui de câne,
 Mult te leagăn și nu-i bine.

De la Ana Trifoi, 74 ani, Botiza, 1998

2544

Haia, haia, puișor,
 Să dormi până-n prânzișor.
 Haia, haia, pui de pește,
 Să te poată mama crește.
 Haia, haia, pui de cuc,
 Că tată-to-i dus la plug
 Și io m-oi duce la moară
 Și ț'oi face scoverjoară.

De la Anuța Ilieș, 62 ani, Poienile Izei, 1986

2545

Haia, haia, pui de-arjint,
 Pune-te-ar mama-n pământ
 Și pe mine lângă tine,
 Că-acolo ne-ar si mai bine.
 Haia, haia, pui de cuc,
 Io te leagăn și mă duc.

Fig. 1.

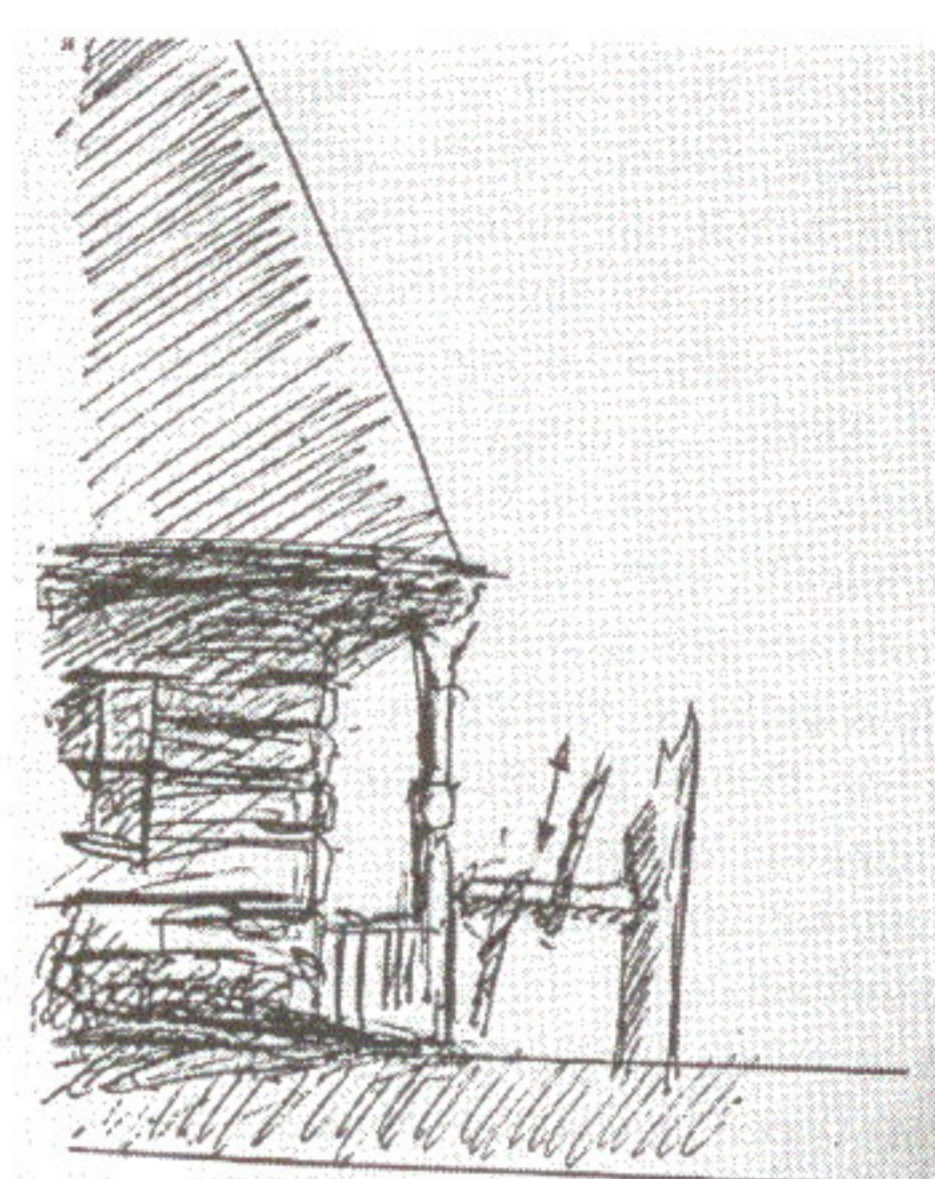

Fig. 2.

exclusivitate asupra focului viu. Nu considerăm necesar în cadrul acestei cronologizări a cercetărilor anterioare să analizăm opiniile și rezultatele lucrărilor lui T. Morariu în această direcție, reținem doar că la sfârșitul comentariilor asupra celor 34 de texte autorul, preluând mesajul lui G. Vâlsan, îl transformă într-o adevărată datorie de onoare a oricărui folclorist: "Unde se mai află conservat, trebuie păzit cu mare sfîntenie, căci câte tradiții frumoase nu sunt legate de el, tradiții care abia în colțurile cele mai retrase ale munților s-au păstrat, ceia ce ne dovedește și mai mult conservatorismul poporului românesc" (T. Morariu, *Obiceiuri, credințe...*, op. cit., p. 18). Două informații relativ inedite prin procedeele obținerii focului viu obține Traian Herseni în Munții Bucovinei, informații cuprinse ulterior în volumul *Sociologia pastorală* (Traian Herseni, *Probleme de sociologie pastorală*, Buc., 1941), de la stâna lui Ursache de pe muntele Dărămoasa și la stâna lui Darie Toderaș de pe muntele Dada.

Parcă venind în întâmpinarea lui G. Vâlsan și T. Morariu, de fapt un omagiu personalității lui I. A. Candrea, D. A. Vasiliu publică în 1943 prima lucrare de folclor comparat închinată în întregul ei focului viu: *Focul viu în datinile poporului român în legătură cu ale altor popoare*. Nu numai din acest considerent ne vom permite să insistăm asupra ei și să remarcăm că prin cele cinci capitole - I. Originea focului. II. Producerea focului. III. Focul viu. IV. Divinitățile, geniile și cultul focului (zeii fulgerului). V. Focul în credințe, obiceiuri și superstiții -, cuprinse în 144 pagini, lucrarea se vrea o exegeză asupra problemei. Într-adevăr, autorul își valorifică nu numai cunoștințele strict legate de focul viu, dar încearcă și un excurs prin mitologia greacă și romană, făcând ab initio distincția dintre focul sacru și focul obișnuit. Desigur, inițiativa e laudabilă, focul viu fiind astfel supus analizei prin opoziție cu focul obișnuit. Sunt consemnate majoritatea credințelor, obiceiurilor și superstițiilor legate de foc, autorul despuind pentru aceasta cele mai importante reviste de folclor, de la *Șezătoarea* încoace și folosind din plin colecțiile vremii. Însă în cele patru subcapitole închinată focului viu - 1. Producerea focului viu. 2. Scopul pentru care se face. 3. Sărirea peste foc și trecerea vitelor prin el. 4. Epocile când se face - nu se întrevide nici o contribuție personală, nu se încearcă nici o explicare a faptelor, simpla lor consemnare fiind decretată metodă de lucru.

O perspectivă nouă asupra ritualului o aduce Gheorghe Pavelescu (*Mana în folclorul românesc. Contribuții pentru cunoașterea magicului*, Sibiu, 1944). Temeinic

Așe calcă, de gândești că calcă pe ouă.

argumentat, sprijinindu-se în special pe informațiile lui D. Dan și T. Herseni, Gheorghe Pavelescu afirmă că “rostul lui principal (al focului viu, n.n.) care n-a fost subliniat îndeajuns de cei care s-au ocupat de el, este conservarea manei (p. 54). Salutară zăbava asupra focului viu a unui “nefolclorist” într-o modestă broșură (Ilie Barbu, *Focul*, Ed. Științifică, colecția “Mari descoperiri”, Buc., 1964), autorul consacrand aici câteva pagini pline de profunzime focului viu. Prin afirmații de genul “Focul viu este o moștenire lăsată de comuna primitivă” sau “Focul viu este prezent în numeroase acte de cult și de ritual ale creștinilor” (p. 35 sq.), autorul se dovedește un temerar deschizător de drumuri în abordarea și analiza focului viu.

Un ritual deosebit de toate celelalte ritualuri de primăvară - îl separă de “Alimori”, “Hodaițe”, “Strigarea peste sat” și “Focurile de primăvară” - vede și Gheorghe Vrabie (*Folclorul - obiect, principii, metodă, categorii*, Ed. Academiei, Buc., 1970). Fără să intre în amănunte, cunoscutul folclorist are meritul de a fi alcătuit o primă hartă, după cunoștința noastră, a focului viu (p. 191), hartă nu suficient însă de edificatoare din moment ce nu sunt valorificate informațiile lui I. Mușlea, considerând că focul viu nu este prezent decât în Maramureș și Bucovina.

Într-o lucrare de licență, ulterior publicată parțial în culegerea *Tradiții maramureșene* (vol. II, Baia Mare, 1979, pp. 37-49), profesorul Constantin Calogherato întocmește în 1970 o primă hartă completă a localităților unde a fost atestat focul viu și, mergând pe urmele lui T. Papahagi și T. Morariu prin Maramureș, descoperă încă două noi localități unde se mai practică focul viu.

Câteva considerații nu lipsite de spectaculozitate asupra focului viu aduce în 1972 Romulus Vulcănescu în volumul *Coloana cerului* (Ed. Academiei, Buc., 1972, p. 186 sq.).

În 1979, Vasile Latiș publică studiul *Focul viu la stâna din Maramureș* (în *Tradiții maramureșene*, vol. II, Baia Mare, 1979, pp. 49-54), aici oprindu-se, în această perioadă, informațiile noastre privind lucrările despre focul viu.

*

În scurtul istoric al cercetărilor privind focul viu, s-a remarcat, nu întâmplător, faptul că majoritatea cercetătorilor acestui obicei au avut în atenție Maramureșul. Constantin Calogherato observa pe bună dreptate că “prin contribuțiile deosebit de valoroase ale lui G. Vâlsan, T. Morariu, I. Mușlea, T. Papahagi etc, se dovedise că obiceiul era atestat în 46 de localități din 11 județe ale țării, 10 dintre acestea aflându-se în Maramureșul istoric” (Constantin Calogherato, *Focul viu*, în *Tradiții maramureșene*, vol. II, Baia Mare, 1979, p. 39). Aceste localități sunt: Rona de Jos, Vadu Izei, Valea Stejarului, Strâmtura, Rozavlea, Bogdan Vodă, Ieud, Șieu, Dragomirești, Vișeu de Jos, Săcel și Moisei. Două dintre acestea au fost înregistrate de Constantin Calogherato: Vadu Izei și Valea Stejarului (p. 38 sq.). Dintru început ne-a surprins concentrarea informațiilor numai pe două dintre bazinele hidrografice ale zonei:

- bazinul hidrografic Vișeu cu localitățile Moisei, Vișeu de Jos și,

**Ei se ceartă,
Ei se-mpacă.**

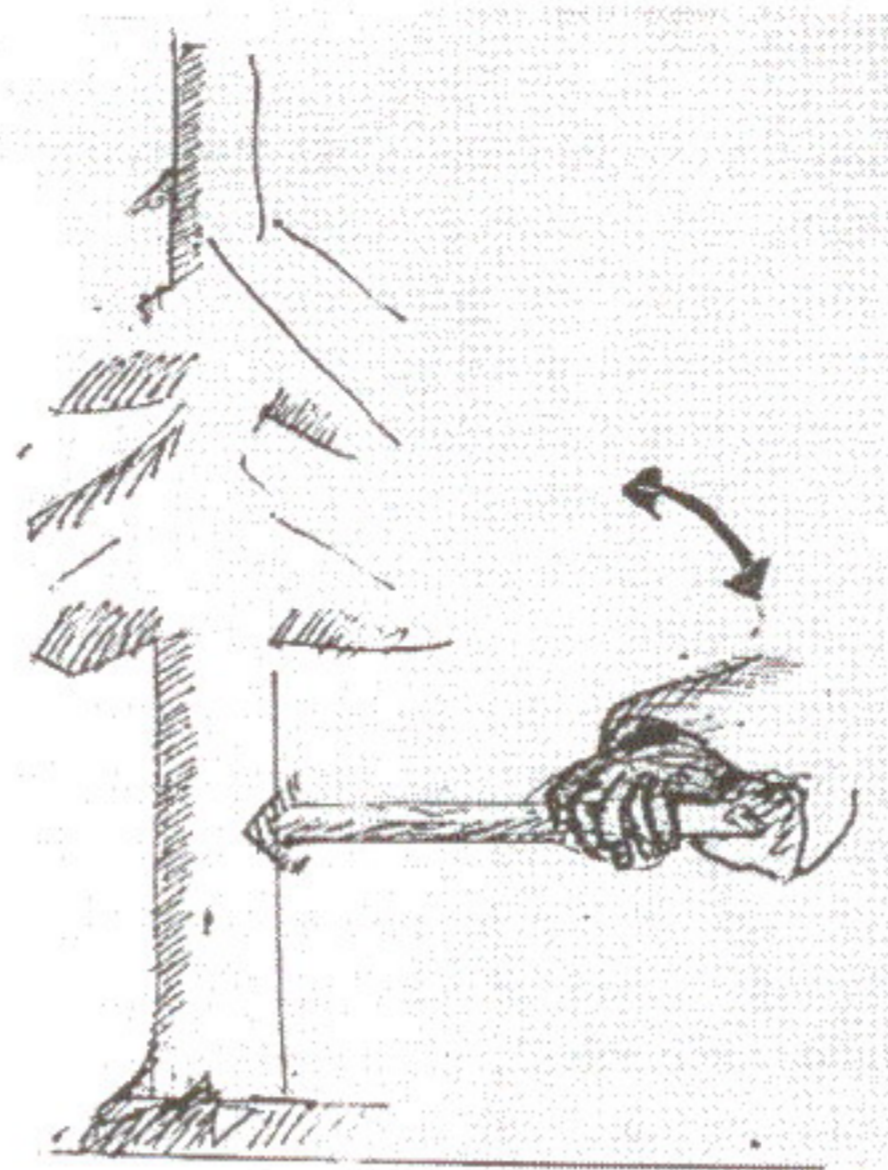

Fig. 4

Haia, haia, pui de cioară,
Că mă-ta-i dusă la moară
Și nu vine până-astară.

De la Doca Sacalâș, 47 ani, Mănăstirea, 2000

2546

Haia, haia, pui de cuc!
Că te leagăn și mă duc.
M-oi duce și n-oi zîni,
Să văd cine m-a dori?
M-a dori frunza de nuc
Că ié ști' dip-ce mă duc,
M-a jeli creanga de tidru
Că ié ști' că cum mi-i rîndu'.

De la Măricuța Hotico, 83 ani, Ieud, 1990

2547

Haia, haia, tu mândrucă,
Eu te leagăn, tu te culcă.
Legănându-te pe tine,
Doamne, mult lucru-m' rămâne:
Și din casă și de-afară
Și de iarnă și de vară
Și-a rămâne-n primăvară
Și ne-om face de ocară.
Haia, haia și-i durni,
Până mărișoară-i fi.

De la Ana Chindriș, 55 ani, Ieud, 1982

2548

Haia, haia, pui' mamii,
Haia, haia și-i durni,
Până mâni la ora tri.
Legănându-te pe tine,
Mult lucru de-a meu rămâne:
Și de iarnă și de vară,
Și de-acasă și de-afară.
Haia, haia, și-i durni,
Puișoru' mămuchii,
Să crești mare, puișor,
Să fii mamii de-ajutor.

De la Maria Tivadar, 65ani, Rona de Jos, 1999

2549

Liu-la mamii, pui de pește,
Io te-oi legăna, tu-i crește,
Legănându-te pe tine
Mult lucru de-a meu rămâne
Și de iarnă și de vară
Și din casă și de-afară.
Liu-la, mamii, pui de câne,
Mult te leagăn și nu-i bine.
Liu-la, mamii și-i durni,
Până mâni ce s-a fa' dzî.
Haia, mamii, puișor,
Până-i crește mărișor.

De la Anuța Pop, 68 ani, Săpânța, 1994

2550

Haia, haia, puișor,
Io te leagăn și tu dormi,
Haia, haia și-i durni
Până mâni ce s-a fa' zî.
Haia, haia și te culcă
Până mâni ce-a fi zuucă
Că mie-m' trabă-a lucra,
Pe tine-a te legăna,
Mie-m' trabă a munci,
Și pe tine-a te-ngriji.

De la Maria Peter, 61 ani, Sarasău, 1984

2551

Haia, haia, pui' mamii,
Nu te-am făcut cu țiganii,
Te-am făcut cu cine-am vrut
Și cu cine mi-o plăcut.
Haia, haia și te culcă
Până ce s-a face zuucă.
Haia, haia, pui de cuc,
Io te leagăn, tu te culci,
Haia, haia, cu mama,
Că mama te-a legăna.

De la Ioana Ilieș, 70 ani, Bârsana, 2002

2552

Haia, haia, pui de cuc,
Adă-i somnu' lui Ionuc
Că Ionuc îi mititel,
Și nu poate fără el.
Haia, haia, puișor,
Până-i crește mărișor,
Să fii mamii de-ajutor.
Haia, haia, cu mama,
Că mama te-a legăna,
Și țâță țîie ț'-a da.

De la Anuța Bilașcu Anuță, 66 ani,
Rona de Jos, 1999

2553

Haia, haia, pui de cuc,
Io te leagăn și mă duc.
Haia, haia, puișor drag,
Io te leagăn, că mi-ești drag.
Haia, haia, puișor,
Până-i crește mărișor.
Legănându-te pe tine
Mult lucru de-a meu rămâne.
Le-mă-n brață, puiule,
Și mă treci dealurile.
Le-mă-n brață, puișor,
Să mă treci cât de ușor.

De la Maria Mihalca, 76 ani, Petrova, 1999

parțial, Rona de Jos;

- bazinul hidrografic Iza cu localitățile: Săcel, Dragomirești, Bogdan Vodă, Ieud, Șieu, Rozavlea, Strâmtura, Vadu Izei și Valea Stejarului. Faptul că bazinele hidrografice Tisa, Mara și Cosău nu sunt deloc reprezentate cu informații despre focul viu, ne-a determinat să ne îndreptăm cercetările și în această direcție.

Constantin Calogherato, după cum mărturisește, a mers pe vechiul itinerar al lui T. Papahagi și T. Morariu, fapt notabil, dar noi am îndrăznit să cercetăm întreaga zonă etnografică, folosind în acest scop chestionarul (îmbunătățit de noi) al lui Tiberiu Morariu. Pe parcursul a cinci săptămâni de cercetare (pare puțin raportat la cele 115 zile efectuate de T. Papahagi, dar distanțele dintre localități nu le-am parcurs pe jos și ne-am axat numai pe problematica focului viu) am reușit să cuprindem următoarele 29 localități: Bârsana, Berbești, Bocicoiel, Bogdan Vodă, Breb, Budești, Călinești, Desești, Dragomirești, Ferești, Giulești, Hârnicești, Hoteni, Ieud, Leordina, Mara, Moisei, Petrova, Poienile de sub Munte, Ruscova, Sarasău, Săcel, Săpânta, Strâmtura, Vadu Izei, Valea Stejarului, Văleni, Vișeu de Jos, Vișeu de Mijloc. După cum se observă, am cuprins aproape întreaga zonă etnografică a Maramureșului, investigând 62 subiecți, media de vârstă a acestora fiind de 62 ani.

Prin cercetările efectuate și informațiile culese, încercăm să aducem o modestă contribuție la cunoașterea acestei "tainice tradiții" - focul viu.

2.- Focul viu - metode de obținere

A. Esente lemnoase folosite

Consultând informațiile existente - cele 34 informații înregistrate de T. Morariu între 1935-1936, apoi cele 3 informații ale lui T. Papahagi și cele 8 informații culese de C. Calogherato -, precum și folosindu-ne de informațiile culese de noi, am stabilit că la facerea focului viu se folosesc cam toate speciile de arbori nefructiferi cunoscuți. Fără a avea încă pretenția unei statistici, am observat că dintre aceștia o frecvență deosebită în informații o au: bradul, fagul, alunul și stejarul (fără a face o ierarhizare). Iată câteva din informațiile culese:

- *Desești*: "se făcē din lemn de tufă (alun, n.n.), numa să sie uscat" (De la Vasile Roman, cioban, 56 ani, 1991).

- *Cornești*: "o cătat două lodbe uscate, bunînțales, de fag" (De la Vasile Ivanciuc, zis Popeci, fost cioban, 83 ani, 1991).

- *Călinești*: "se caută două lemne uscate de brad" (De la Ion Duma zis Codrea, cioban, 54 ani, 1991).

- *Ruscova*: "ăla din care o făcut, ăla o fost paltiñ" (De la Petru Miculaiciuc, fost cioban, 82 ani, 1991).

- *Vișeu de Mijloc*: "se punē lemne de brad, molid, noa!" (De la Andrei Grad zis Bătă, cioban, 55 ani).

- *Săpânta*: "lemnele erau de brad, luau așē, două dărabē" (De la Ion Pop zis Breșu, fost cioban, 80 ani).

O primă observație: se folosesc două bucăți de lemn de aceeași specie. Tiberiu Morariu înregistrează în regiunea văii Talabor (Maramureșul de dincolo de Tisa, în Transcarpatia) asocierea draniță de brad și fag (T. Morariu, *Contribuții la aprinderea "focului viu" în Ardeal, Maramureș și Bucovina*, în *Anuarul revistei de folklor*, nr. IV, 1937, p. 231), de asemenea C. Calogherato asocierea brad-carpin (C. Calogherato, *Focul viu*, în *Tradiții maramureșene*, vol. II, Baia Mare, 1979, p. 34).

Personal, am înregistrat pe teren următoarele informații: "luam două lemne, unul de carpîn și unul de altfel de lemn, mai moale și le frecam

*Când mere pe drum
Întoarce tăte ptietrile.*

deolaltă” (De la Ion Urda a Mărișchii, fost cioban, 83 ani, 1991, Leordina); “și odată o cotat doi pari, avém acolo în colibă, de aieștia de brad, cam de un stat de om și i-o băgat în pământ, așé, să steie și așé cam pe la umăr, unde ne erau, le-o făcut câte o bortă cu toporișca și-o luat o botă de-a noastă de alun de la oi, uscată, și parii erau uscați, și-o ascuțit-o la capete on mniez și-o potrivit-o acolo în găuri” (De la Ion Țiplea, fost gazdă de munte, 81 ani, 1991, Ferești). În fața acestor două dovezi, observația noastră inițială s-ar părea că nu-și mai păstrează valabilitatea. Cum se explică această situație? Evident, în toate informațiile este vorba de obținerea focului viu. Considerăm că toate au o pronunțată finalitate practică. Lemnul de esență tare îl aprinde mult mai ușor și mai repede pe cel de esență moale. Să amintim aici cele notate de J. Lips: “australienii obțin scânteia tăind o bucată de lemn moale cu un bumerang de lemn tare până ce lemnul se aprinde” (J. Lips, *Obârșia lucrurilor*, Ed. Științifică, Buc., 1964, p. 50). Sau: “un alt soi de amnar primitiv este răzătoarea pentru producerea focului la polinezieni, alcătuită dintr-o bucată de lemn tare, ascuțit la un capăt, cu care se freacă o altă bucată de lemn moale până ce rumegușul începe să se aprindă” (M. O. Kosven, *Introducere în istoria culturii primitive*, Ed. Științifică, Buc., 1957, p. 51). Vedem astfel “avantajele” informațiilor noastre. Dar de ce nu se face focul viu **numai** dintr-o esență moale și una tare? Sperăm să răspundem la această întrebare în continuare.

Revenim, deocamdată, la observația anterioară că lemnele erau de aceeași esență (specie). Analizând și alte informații am observat un fapt deosebit: câteva dintre ele condiționează unicitatea folosirii unei singure specii:

- *Strâmtura*: “Îs tri bucăți de lemn de brad, numai de brad, că acela se-nfoacă mai iute” (De la Ion Drimneț, cioban, 52 ani, 1991);

- *Văleni*: “Erau lemne de brad, numa așé trebe, că aieste-s rășinoasă, mai iute ieu foc” (De la Ion Gogea, fost cioban, 66 ani, 1991).

Observăm că interdicția folosirii unei alte specii de lemn, are, la prima vedere, o explicație: “mai iute ieu foc”. Considerăm, ca motivare, că subiecții în cauză au păstrat doar amintirea unei interdicții inițiale pe care căutau să și-o explice. Condiția inițială, sensurile ei restrictive, s-au pierdut de-a lungul vremii și atunci, așa cum se întâmplă nu numai în cazul acesta, au fost înlocuite cu altele, mai la îndemână. Și, firesc, cele mai la îndemână au fost cele de ordin practic. Din punctul nostru de vedere, credem că este vorba de o condiție magică care impunea obținerea focului viu numai dintr-o anumită specie, doar aceasta având puterea de a-l produce, doar o anumită specie de lemn are suficientă încărcătură magică care să-i confere focului viu rostul pe care îl vom analiza în continuare. Datorită în primul rând studiului lui J. G. Frazer asupra cultului arborilor, problema identificării acestei specii pare simplă: “în vechile imnuri vedice din India, se spune despre zeul focului Agni, că era născut din lemn, ca și embrionul plantelor, sau era risipit în plante. Se spune de asemenea că Agni a intrat în toate plantele, sau că năzuia să intre în ele... Cu atât mai mult, în mod firesc, primitivul privește arborele lovit de trăsnet ca fiind îndoit sau întreit încărcat cu foc” (J. G. Frazer, *Creanga de aur*, vol. V, Ed. Minerva, Buc., 1980, p. 174). Ori dintre toți copacii “stejarul pare a fi lovit de trăsnet mult mai des decât oricare alt arbore din pădurile Europei. Este deci întru totul plauzibilă teoria - conchide J. G. Frazer - conform căreia atât venerația pe care vechile popoare ale Europei o aveau față de stejar, cât și legătura pe care o vedeau între arbore și zeul lor ceresc” (Idem, p. 175).

Într-un studiu mai recent asupra lui Zeus, Ivar Lissner, scriind despre cultul stejarului de la Didone, Epir, este de acord cu afirmația lui Frazer: “Această legătură prin trăsnet a cerului cu stejarul a fost observată încă din vremuri foarte vechi... Neobișnuit de marea expunere la trăsnet a

Num ărațori

(de pe Valea Cosăului)

Colecția MARIA ȘERBA

2554

An
Tan
Tina
Șar
Laca
Bina
Șar
Laca
Taca
Ta
An
Ban
Buș
An
Tan
Tichitan
Moșu Pavel căpitan,
Ana
Tache
Bombonache -
Glonț!
Ente
Pente
Poporaice
Șargo
Rigo
Rigo
Țaiu,
Tina
Bina -
Buf!

2555

Ede
Lebe
Dele
Be
Pe poduțu

Țuțubre
O mane
Fodomane -
Pace bună
Bursucane!

2556

Din Oceanu Pacific
A ieșit un pește mic
Și pe coada lui scria:
- Ieși afară dumneata!

2557

Un,
Doi -
Hai la noi!
Trei,
Patru -
Hai la teatru!
Cinci,
Șase -
Spală vase!
Șapte,
Opt -
Sufală-n foc!
Nouă,
Zece -
Un pahar cu apă rece
Pentru domnu care trece
Și-o cafea amară -
Eu te rog să ieși afară!

2558

Un,
Doi,
Baramboi,
Borombița fierbe mere,
Boromboi mere și cere,
Borombița nu-i vré da,
Boromboi mere-a fura.

2559

Unima,
Dunima,
Zeca,
Paia,
Chicura,
Picura,
Urdu,
Burdu,
Pic,
Ponc!
Endu,
Bendu,
Fișca,
Stoba,
Sălarica bate toba,
Pic,
Pac,

stejarului nu era apreciată negativ în vremurile preistorice. **Asemenea copaci pe care îi lovea trăsnetul erau socotiți sfinți**” (Ivar Lissner, *Culturi enigmatice*, Ed. Meridiane, Buc., 1972, pp. 147-157, s.n.).

Iată, așadar, că stejarul ar fi specia cea mai indicată de a fi purtătoarea lui Agni sau, în Europa, legătura cu Zeus. Și, într-adevăr, într-un subcapitol al *Sărbătorilor focului în Europa* închinat focurilor vii, J. G. Frazer subliniază că “acolo unde se menționează ce lemn trebuie folosit, se vorbește în general de stejar” (*Creanga de aur*, op. cit., vol. V, p. 37).

Informații despre producerea focului viu din stejar, numai din stejar, sunt, după cunoștința noastră inexistentă la noi. Explicația ar consta, presupunem, în faptul că acest cult al stejarului este specific arienilor “care trăiau în vastele păduri de stejar ce acopereau pe atunci o mare parte a Europei centrale” (idem, p. 176), la care W. Warde Fawler remarcă: “stejarul era adorat în primul rând pentru nenumăratele foloase pe care lemnul său le oferea strămoșilor noștri, mai ales pentru focul pe care-l obțineau prin frecarea lui” (W. Warde Fawler, apud J. G. Frazer, op. cit., p. 177). În lumina acestor explicații “a vastelor păduri”, în spațiul carpatin stejarului îi este însă corespondent un alt arbore, mult mai răspândit și mai ușor de prelucrat, bradul. Informațiile existente relevă la noi un aspect deosebit al cultului arborilor. Arborele trăsnet, indiferent de specie, nu mai e considerat sfânt ci, dimpotrivă, blestemat: “Atunci când se face foc viu, niște oameni cată un lemn care n-o fost fulgerat, că acela nu-i curat dacă o fost fulgerat, că să află dracu-n el și de aceia Dumnezeu fulgeră după el, ba nici nu-i bine ca pădurarii să-și facă colibă din lemn trăsnet” (T. Morariu, *Obiceiuri, credințe...*, op. cit., p. 15).

Informații asemănătoare am găsit și noi în toate localitățile cercetate:
- *Călinești*: “Lemnu fulgerat, ziceu bătrânii că într-acela s-o băgat dracu’. Nu-l lua nime, nici de foc acasă, nici la stână” (De la Ion Duma zis Codrea, cioban, 54 ani, 1991).

- *Leordina*: “Lemnu fulgerat nu era bun dipce îi pedepsit de Dumnezeu” (De la Ion Urda a Mărișchii, fost cioban, 83 ani, 1991).

- *Giulești*: “De știi că-i fulgerat un lemn, apoi nici nu te aproptie de el, că-i dracu acolo” (De la Patru Pop a lu Gheorghe zis Iagăr, fost cioban, 80 ani, 1992).

- *Vișeu de Mijloc*: “Lemnu fulgerat, oamenii se feré de el, zice că-i lemn becisnic” (De la Andrei Grad a l Bătă, cioban, 55 ani, 1991).

Considerăm că nu este necesar să mai insistăm asupra interdicției de a se face foc viu din lemn trăsnet, explicația ei creștină e suficient de bine conturată (Vz. și Ov. Bârlea, *Tipologia folclorului*, pp. 389-398).

Informații despre folosirea arborilor fulgerați am consemnat și noi în 1977 în Munții Apuseni (Lucian Perța, *Arborii trăsniți*, în *Napoca Universitară*, nr. 3, 1977, p. 8). Ele aparțin unui stadiu de mentalitate precreștină și e remarcabilă supraviețuirea lor până în zilele noastre după atâtea secole de creștinism. Am remarcat că la facerea focului viu se întrebunțază un arbore cu puteri divine, ori bradul are asemenea puteri, după cum afirmă majoritatea cercetătorilor. Pentru Sim. Fl. Marian bradul este un “arbore sfânt” și pentru exemplificare reproduce câteva legende privitoare la puterile lui. O consemnăm pe cea care ni s-a părut reprezentativă: “Era ca să nu mai îmble diavolul cu caprele sale printre copaci. Dumnezeu a făcut în tot anul la vârful fiecărei rămurele de brad câte o cruciță, er în vârful Bradului o cruce mai mare ca Satana să nu să mai poată apropia de dânsul” (*Bradul la poporul român*, în *Albina Carpaților*, IV, oct. 1879, Sibiu, pp. 88 sq.). Spunând că “bradul este cel mai curat arbore, cel mai apropiat de Dumnezeu”, Sim. Fl. Marian aduce de fapt o explicație a folosirii bradului la facerea focului viu.

Romulus Vulcănescu consideră bradul “drept cel mai frecvent și

*Și vara gândești că mere
Tăt pân umătu întreg.*

semnificativ totem arboricol de pe teritoriul străvechi al țării noastre” (*Coloana cerului*, op. cit., p. 14), iar Traian Herseni confirmă “existența unui cult străvechi al bradului. O dovadă este spovedania la brad înregistrată chiar de noi în Munții Vrancei” (*Forme străvechi de cultură populară românească*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1977, p. 88 sq.).

Aminteam că în unele localități avem informații privind obținerea focului viu din lemn de fag. Și fagul își are puterile sale magice, J. G. Frazer îl vede “un substitut al stejarului” (*Creanga de aur*, op. cit., vol. I, p. 22, și vol. IV, p. 298), dar fără să fie un arbore sacru. R. Vulcănescu consideră că la români există doar trei arbori sacri: bradul, stejarul și mărul. Interesant ni se pare faptul că, uneori, printr-o alunecare de funcții, motivată, presupunem, de absența bradului, fagul își substituie atributele acestuia, devenind un arbore de spovedanie. Traian Herseni chiar menționează: “La râul Sadului, în Mărginimea Sibiului, am înregistrat noi înșine obiceiul ciobanilor de a lua paștile din muguri de fag în loc de pâine cu vin” (*Forme străvechi...*, op. cit., p. 204). Această substituie fag-brad, întocmai ca la Frazer fag-stejar, constituie, considerăm, argumentul hotărâtor al corespondenței stejar-brad. Dintre informațiile înregistrate ne-au mai rămas de verificat cele referitoare la alun (tufă). Încă din 1882 Sim. Fl. Marian, analizând însemnătatea alunului la poporul român, sublinia că “ramurile de aluni, după credința poporului român, în genere, au o putere supranaturală, o putere magică și mai cu seamă asupra tuturor șerpilor și **spiritelor cele necurate**” (*Însemnătatea “alunului” la poporul român*, în *Aurora Română*, an II, 1882, p. 3. Vz. și interesantele puteri ale vârguțelor de alun, întrebuințate de “pietrari”, p. 8, s.n.). De asemenea, într-o conferință ținută la Ateneu în 1885 T. George Djuvara, încercând o privire de ansamblu asupra puterilor alunului începând cu mitologia greco-romană, nota că “alunul joacă un mare rol în mitologia popoarelor. Eva vinovată s-ar fi ascuns într-un alun. Sfânta Agata trece în toți anii marea de la Catano la Galipoli pe coaja unei alune... Ramurile de alun serveau mai cu seamă a găsi comori” T. George Djuvara, *Superstițiuni la români și la diferite popoare*, Buc., 1885, p. 176

Putem, în consecință, să ne punem întrebarea dacă nu cumva, inițial, exista un singur arbore folosit la facerea focului viu și ulterior, prin alunecări de funcții sau chiar demagizare, să se ajungă la stadiul de a se folosi o diversitate de specii.

O analiză statistică a 25 de informații - 10 culese de T. Morariu, iar celelalte de noi -, avute la dispoziție și care specifică folosirea unei singure specii, relevă faptul că 16 dintre ele, respectiv 64%, amintesc folosirea bradului; 4, respectiv 16%, amintesc alunul; 3, respectiv 12%, amintesc fagul și câte una pentru paltin și carpen.

Părerea noastră este că, inițial, focul viu se făcea dintr-o singură specie, dintr-un singur arbore, “cel mai curat, cel mai apropiat de Dumnezeu” - bradul. La diversificarea speciilor folosite s-a ajuns datorită amintitelor alunecări de funcții și substituiri. Presupunem că de-a lungul timpului, un proces, desigur, milenar, arborele inițial a fost “completat” de arbori cu calități dendrologice aproximativ egale. Posibil ca în anumite zone forestiere, datorită exploatării neraționale sau chiar a unor firești mutații de esență, bradul să fi dispărut și atunci a fost “înlocuit” cu alte specii. Această ipoteză este confirmată și pe teren. În cazul paltinului, bunăoară, considerăm suficientă explicația dată chiar de informatori: “mai mult s-o găsit acolo paltin uscătură” (De La Petru Miculaiciuc, fost cioban, 82 ani, 1991, Ruscova); sau “am făcut din lemn de fag că acolo la noi numa’ de aiesta o fost” (De la Gavrilă Tomoiagă zis Adaos, fost cioban, 80 ani, 1991, Vișeu de Jos); sau “am bătut două furci de lemn, lemn de fag, că acela era mai mult” (De la Gheorghe Bohotici, fost cioban, 66 ani, 1991, Desești).

(Continuare în nr. următor)

**I mai ușor a face rău,
Decât bine.**

Tra la la -
Ieși afară dumneata!

2560

Suie cloșca pe gunoi,
Numără din doi în doi:
Doi,
Patru,
Șase,
Opt,
Zece -
Ieși afară, măi berbece!

2561

Am,
Bam,
Bus,
Ține-te de urs,
Ursu n-are coadă
C-o mâncat o babă,
Baba n-are furcă
C-o mâncat o curcă,
Curca n-are pene
C-o mâncat-o Ene,
Ene n-are cap
C-o mâncat un țap,
Țapu n-are coarne
C-o mâncat bomboane,
Bomboanele-s dulci -
Tu, băiete, să te duci!

Hori

2562

Măi Mniha', Mniha', Mniha',
O sută de buciomari
Măi Mniha', Mniha', Mniha',
Ț-o ieșit în drum cu pari.